

הברכה (הכפולה?) של יצחק ליעקב

כאשר שומעת רבקה את רצונו של יצחק לברך את עשו, היא קוראת ליעקב ומורה לו להתחזות לאחיו כדי לקבל את ברכתו מאביו. יעקב נעתר לדרישתה, לוקח את המטעמים והלחם שהכינה לצורך התכנית, עוטה על ידיו את עורות גדיי העזים, ונכנס לחדרו של יצחק.

התורה מקדישה עשרה פסוקים (כ"ז, יח-כז) לתיאור המעמד ולחקירתו של יעקב בידי יצחק קודם שבירך את ברכתו. קריאה רציפה של הפסוקים מציגה דרשיח ארון, שבו שואל יצחק את יעקב ארבע שאלות זיהוי שונות: "מי אתה בני" (יח), "מה זה מהרת למצא בני" (כ), "גשה נא ואמֶשֶׁך בני האתה זה בני עשו אם לא" (כא), "אתה זה בני עשו" (כד). יעקב משיב לכל השאלות. האריכות הגדולה יוצרת את התחושה שיצחק חוקר את יעקב ואינו מקבל באופן פשוט את התחזותו לעשו אחיו. נראה שגם לאחר החקירה המאומצת לא הצליח לברר עד הסוף את האמת, שכן הוא מודה: "הקל קול יעקב והידים ידי עשו" (כב). משום כך מתעוררת השאלה הקשה: מדוע הסכים יצחק, בסופו של דבר, לברך את יעקב, אם עדיין החשש שמא אין זה בנו עשו מנקר במוחו?

שאלה קשה עוד יותר היא על סדרה של החקירה. לאחר שלוש שאלות זיהוי ולאחר המסקנה הבלתי ברורה שהובאה לעיל מציינת התורה כי יצחק מברך את יעקב: "ולא הכירו כי היו ידיו עשו אחיו שְׁעֵרֶת ויברכהו" (כג). אולם הסיפור אינו מסתיים כאן, וגם לאחר הברכה מוסיף יצחק לחקור את יעקב: "וויאמר אתה זה בני עשו" (כד).¹ יתרה מזאת: בתום סדרת שאלות נוספת חוזר יצחק ומברך את יעקב

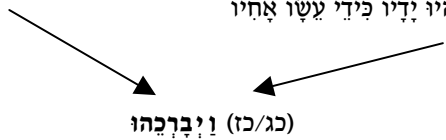
1. אור החיים מבאר שהמילים "אתה זה בני עשו" לא נאמרו בלשון שאלה אלא בלשון קביעה, "פירוש: מצדיק דבריו כי הוא עשו, לא שואל". זאת משום שכבר נתברר לו לפני כן שהעומד לפניו הוא עשו, ואם כן אין צורך בבירור נוסף. כך ביאר גם רשב"ם: "אתה זה בני עשו" – נראה שאתה בני עשו". קריאה זו של הפסוק מסתמכת על כך שדברי יצחק אינם פותחים בה"א השאלה ("האתה"). אולם ישנן דוגמות לשאלות שאינן פותחות בלשון שאלה, למשל: שמ"א כ"א, טז; שמ"ב י"ח, כט; ירמיהו כ"ה, כט. ראה: A.B. Davidson, *Introductory Hebrew*.
Grammar: Hebrew Syntax, Edinburgh 1896, p. 166. וראה להלן, הערה 7.

פעם שנייה: "ויברכהו" (כז). מה פשר כפילות זו?² ומה בירך יצחק את יעקב בברכתו הראשונה, שאינה מפורטת, שלא כלל אחר כך בברכתו השנייה?³ נראה שיש לקרוא באופן אחר את הפסוקים. טענתנו היא, שאין כאן תיאור רציף אחד של המאורע, אלא תיאור כפול. את הפסוקים יש לחלק לשני חלקים: מפסוק יח עד כג, ומפסוק כד עד כז. שני החלקים הללו מציגים את המפגש שבין יעקב ויצחק באופן כפול. צורת כתיבה כזאת של התורה מופיעה פעמים רבות, ויתרונה הוא שבאופן כזה מצליחה התורה להציג אירוע מסוים מכמה פנים (לרוב: שניים).⁴ לפי זה מתוארות בשני החלקים אותן ההתרחשויות, שאכן לא התרחשו פעמיים (ומשום כך ישנה רק ברכה אחת, ולא שתיים). כדי להמחיש את הדברים נציג את הפסוקים בשתי עמודות:

(יח) וַיבֹּא אֶל אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי	
←	→
<p>1 (כד) וַיֹּאמֶר אֲתָה זֶה בְּנִי עֲשׂו וַיֹּאמֶר אָבִי.</p>	<p>1 (יח) וַיֹּאמֶר הֲנִי מִי אֲתָה בְּנִי. (יט) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל אָבִיו אֲנִי עֲשׂו בְּכֶרֶךְ</p>
<p>2 (כה) וַיֹּאמֶר הַגֵּשָׁה לִי וְאֶכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרְכֶנּוּ נַפְשִׁי וַיִּגֶשׁ לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ זֵינ וַיִּשֶׁת.</p>	<p>2 עֲשִׂיתִי כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלַי קוּם נָא שָׁבָה וְאֶכְלָה מִצֵּידִי בְּעִבּוֹר תְּבָרְכֵנִי נַפְשֶׁךְ.</p>

2. כך שאל גם מלבי"ם.
3. מלבי"ם מבאר שבפעם הראשונה עדיין לא בירכו ממש, אלא "הכין את עצמו אל הברכה". ועיין ספורנו והכתב והקבלה. א' ארליך מקרא כפשוטו, ברלין 1901 (על פסוק כז), מבאר באופן דומה ומסביר "ויברכהו" – "אמר לברכו", וכפי שיפורט להלן בפסוק כז. הוא מדגים אופן כתיבה זה במקום אחר, בסיפור יוסף ואחיו: "ויעשו כן" (בראשית מ"ב, כ). אולם גם בסיפור שם אנו מציעים קריאה שונה של הפסוקים, באופן הדומה לזה שיפורט להלן בנידון דידן. ראה מאמרנו 'מפגש יוסף והאחים', מגדים מה, תשס"ז, עמ' 27.
4. לכאורה מזכירה שיטת הקריאה הזו את גישתו של הרב ברויאר – 'שיטת הבחינות' – כפי שהציגה במקומות שונים ('אמונה ומדע בפרשנות המקרא', דעות יא, תש"ך, עמ' 18-25; דעות יב, תש"ך, עמ' 12-27; 'תורת התעודות של בעל שאגת אריה', מגדים ב, תשמ"ז, עמ' 9-22; 'על ביקורת המקרא', מגדים ל, תשנ"ט, עמ' 97-107; ועוד). אולם באמת הדברים שונים. הרב ברויאר מדבר על כך "שהתורה כוללת סיפורים ודינים הסותרים זה לזה במקומות רבים... כל בחינה מבטאת את האמת שלה, המתאימה לאחת ממידותיו של ה'. אולם אין זו אלא אמת חלקית. ורק צירוף כל הבחינות האלה מבטא את האמת השלמה הכוללת את כל מידותיו של ה', ורק היא אמתה של תורה" ('על ביקורת המקרא', עמ' 98). אופן הקריאה שלנו אינו מדבר על סתירה מכוונת בין תיאורים שונים במקומות שונים בתורה, אלא על הצגה כפולה של אותו אירוע באותה הפרשה מתוך נקיטת נקודות מבט שונות. לפיכך אין כאן "אמיתות חלקיות" המצטרפות ל"אמת שלמה וכוללת", אלא צורה טכנית-ספרותית בלבד להצגת אותו אירוע מזוויות שונות. וראה להלן, הערה 6.

3	(כ) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל בְּנוֹ מֶה זֶה מֵהָרַת לְמִצָּא בְּנִי
4	וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה ה' אֱלֹהֶיךָ לְפָנַי.
5	(כא) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב גִּשְׁה נָא וְאַמְשֵׁךְ בְּנֵי הָאֵתָה זֶה בְּנֵי עֲשׂוֹ אִם לֹא. (כו) וַיֹּאמֶר אֱלִיּוֹ יִצְחָק אָבִיו גִּשְׁה נָא וְשָׁקָה לִי בְּנִי.
6	(כב) וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו וַיִּמְשָׁהוּ וַיֹּאמֶר הִקְלָ קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יָדֵי עֲשׂוֹ.
7	(כג) וְלֹא הִפְרִירוֹ כִּי הָיוּ יָדָיו כִּיֵּדֵי עֲשׂוֹ אָחִיו שְׁעָרַת

כעת נקל לראות כי אכן מדובר במאורע אחד, המוצג בצורה כפולה:

שאלת הזיהוי בשורה מס' 1 היא אותה שאלת זיהוי: "מי אתה בני" – "אתה זה בני". בשורה מס' 2 מתוארת הבאת הצייד אל יצחק: בעמודה הימנית מספר יעקב על הצייד, ובעמודה השמאלית הוא מגיש אותו (לשורות מס' 3-4 בעמודה הימנית אין מקבילה בעמודה השמאלית – על כך בהמשך). בשורה מס' 5 מבקש יצחק מיעקב שייגש אליו, ובשורה מס' 6 הוא אכן עושה זאת (גם לשורה מס' 7 בעמודה הימנית אין מקבילה בעמודה השמאלית). ושתי העמודות מסתיימות בברכתו של יצחק.⁵ אפשר לראות כי הצגה כפולה זו של הסיפור איננה שווה, אלא היא מציגה את האירוע משתי נקודות מבט שונות: האחת – אובייקטיבית, המציגה את המאורע כפי שהתרחש בפועל (וכך יכול היה המתבונן מן הצד לצפות בו), והשנייה – סובייקטיבית, מתוך נקודת מבטו של יצחק, באופן המציג את הלוח נפשו בשעת האירוע.

העמודה השמאלית מתארת את מה שאירע בפועל, מבחינה אובייקטיבית: התיאור מציג את האופן שבו התנהלה מסירתה של ברכת יצחק ל'עשו' כלפי חוץ. בקריאה שוטפת של עמודה זו נראה כאילו המפגש בין יצחק ל'עשו' מתנהל על מי מנוחות, ללא כל חשד וחשש. כביכול הגיע 'עשו' מן השדה, אחר שביצע את הוראותיו של אביו, והוא מגיש את הצייד כדי לקבל את ברכתו. השאלות שנשאלות על ידי יצחק הנן תמימות ופשוטות: הוא שואל: "אתה זה בני עשו" – ומניסוחה של שאלה זו נכיר שמטרתה היא רק להיכנס עמו בדברים, שהרי, לכאורה, לא אמור יצחק לחשוד בכלום. רק עשו שמע על תכניתו של יצחק לברכו, ומדוע יעלה הספק כי מישהו אחר ניצב לפניו? לאחר ש'עשו' מזדהה – "ויאמר אני" – מבקש ממנו יצחק להגיש לו מהמטעמים שהכין. 'עשו' מאכיל את יצחק, ולאחר מכן – באופן

5. ראה: י' אביב, "על סגנונות הקדש בתורה, ירושלים תשל"ז, עמ' 18, שעמד על הקריאה הכפולה של פרשייתנו, אם כי לא ביאר את משמעותה.

טבעי לחלוטין – מבקש יצחק לקבל את נשיקתו. 'עשו' אכן ניגש ונושק ליצחק; ויצחק, מלא התפעמות מהריח הטוב של בגדיו – "ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'" – מקיים את הבטחתו ומברך אותו.

כך התרחש המפגש בין יצחק ל'עשו', וכך צפה בו המתבונן מן הצד. לכאורה – אין כאן כל מקום לפקפוק, הכול התנהל כשורה, ועשו זכה בברכתו אשר הובטחה לו. אך כל זאת למראית עין בלבד. בתוך תוכו, חוסר בהירות גדול מלווה את יצחק, והופך אצלו לחשד כבד ומעיק. הוא מרגיש חובה לברר את מה שקורה לפניו: האם אין כאן תרמית גדולה? יצחק חרד חרדה גדולה, ולבו הולם בחזקה: מיהו העומד לפניו – האם זהו בנו עשו, הבן המיועד, או שמא מישהו מנסה לרמות אותו?! הסיבה שיצחק חושד במתרחש היא זריזותו המופלאה של 'עשו' במציאת הציד: האם ייתכן שעשו מצא ציד כל כך מהר והספיק להכין ממנו מטעמים לאביו? יצחק מחליט לברר את העניין. אך באיזה אופן יעשה זאת? אמנם הוא חושד, אך יחד עם זאת ייתכן שאכן עשו עומד לפניו, ואם כך – הרי שלא מן הראוי לחשוף בפניו את חשדו. לכן נוקט יצחק גישה זו: כלפי חוץ הוא מתנהג לכאורה כרגיל, שואל את השאלות המצופות, אומר את המשפטים המצופים וכו'; אך למעשה, כל אותה התנהגות – מטרתה לחקור אחר האמת, כדי לחשוף את המתחזה, אם ישנו, וחקירה זו מתוארת בעמודה הימנית.⁶

לכן שואל יצחק את 'עשו': "אתה זה בני עשו". שאלה זו, כפי שהיא מנוסחת בעמודה השמאלית, הנה תמימה ופשוטה;⁷ אך בעומקה עומדת השאלה: "מי אתה בני" – כמתואר בעמודה הימנית. ניסוח זה הנו חריף הרבה יותר, נוקב וחושד: מי הוא זה אשר עומד לפניי? במילים אחרות: לשון השאלה שנשאלה הייתה כפי שמתואר בעמודה השמאלית – ולשון זו היא תמימה; אך משמעותה של השאלה ועניינה, כחלק מחקירתו של יצחק, מתנסחים במוחו ובלבו של יצחק אחרת – כסגנון המופיע בעמודה הימנית.

וכך הלאה: תוך כדי האכילה (שאינה מוזכרת כלל בעמודה הימנית, אלא רק בעמודה השמאלית), מפנה יצחק שאלות אל הבן המאכילו (וחקירות אלו נעדרות מהעמודה השמאלית), שבאות לברר את החששות: "מה זה מהרת למצא בני". 'עשו' עונה לו: "כי הקרה ה' אלהיך לפני". סביר להניח – כפי שראינו לעיל – שבפועל הוצגה השאלה בצורה מרוככת הרבה יותר (כסגנונה של העמודה השמאלית). ייתכן גם שהדברים לא הוצגו כשאלה, אלא כחלק משיח ושיג שניהלו יצחק ו'עשו' ביניהם

6. כדי לחדד את אופן הקריאה שאנו מציעים לפרשה זו, נאמר שיש להוסיף, כביכול, 'הערת עורך' בין שתי העמודות (כלומר, בין פסוק כג לפסוק כד) בנוסח הבא: "...כך חשב יצחק בלבו; אולם בפועל התנהג אחרת, כדלהלן...".

7. ייתכן שהשאלה לא נאמרה בסגנון של שאלה, אלא בסגנון של קביעה – ראה לעיל, הערה 1 – אך הייתה זו אמירה שציפתה לתגובה של אישור מצד 'עשו'.

הברכה (הכפולה?) של יצחק ליעקב

תוך כדי האוכל: יצחק התעניין על מהלך הציד של 'עשו', ו'עשו' סיפר לו בהרחבה על כך וכו' וכו'. אלא שמאחורי השיחה הסתמית עמדה כוונה עמוקה יותר בלבן של יצחק.

ואמנם 'עשו' פשט ליצחק את ספקו לגבי המהירות שבה השיג את הציד: "כי הקרה ה' אלהיך לפני"; אך תשובה זו אינה מספקת את יצחק, שבלבו הולך וגדל החשד. הוא מבקש לברר את העניין בצורה ברורה יותר, והוא משתמש בטכניקה פשוטה: הוא מבקש, לכאורה, מהבן שייגש אליו וישק לו, כדי לבטא את אהבתו אליו וכו' – "גשה נא ושקה לי בני" (עמודה שמאלית); אך מטרתה האמתית של הנשיקה היא: "גשה נא ואמשך בני האתה זה בני עשו אם לא?" (עמודה ימנית).⁸ כלפי חוץ לא נשמע חשדו של יצחק, אך בתוך תוכו הוא מבקש לבחון את האיש שעומד מולו, אם אכן הוא בנו הרצוי. הבן ניגש ונושק, וכלפי חוץ מתפעל יצחק מריח הבגדים; אבל ביחס לחשדות שלו – בחינה זו רק גורמת לו להתבלבל עוד יותר: "ויאמר [בלבו] הקל קול יעקב והידים ידי עשו" יצחק לא מצליח לתת לעצמו הסבר מדויק למצב המחשיד שהוא נמצא בו, "ולא הכירו כי היו ידיו עשו אחיו שערת", ובסופה של החקירה יוצא יצחק נבוך ומסופק עוד יותר מאשר לפני תחילתה.

שתי העמודות, המתארות אותו הסיפור, מסתיימות באחת: "ויברכהו"; אך הן מותירות את הקורא בתחושות הפוכות לחלוטין. העמודה השמאלית מסיימת את הסיפור בצורה נינוחה ושלווה: הנה כי כן קיבל 'עשו' את ברכתו מאביו, כפי שאכן ביקש יצחק לעשות. הפגישה הלבבית הסתיימה, כצפוי, בברכה, ושום תקלה לא קרתה. לעומת זאת, העמודה הימנית מתארת תהליך של חשד הולך וגובר, שכל ניסיונות הברור והפענוח של התעלומה עולים בתוהו. החשד הופך לבלבול עמוק ולחוסר הבנה, והסיפור מסתיים באווירה עמומה ומעורפלת.

יש לשים לב, כי בעמודה השמאלית לא נזכר שמו של יעקב כלל. ואכן, כלפי חוץ אין כל סיבה להעלות אפשרות שהבן שניצב מול יצחק איננו עשו, שהרי עשו לבדו שמע את תכניתו של יצחק לברכו. יתרה מזאת: גם שמו של עשו נעדר מהעמודה השמאלית. כל הדו־שיח מתנהל בצורה אנונימית, והכינוי היחיד שבו מכונה הבן המתברך הוא: "בני". כביכול פשוט ומובן מאליו מי הם השותפים בדו־שיח – האב ובנו – ואין כל צורך לחזור ולהזכיר שהבן הנידון הוא עשו. בעמודה הימנית, לעומת זאת, מוזכר באופן בולט כי הבן שעומד מול יצחק הוא יעקב, ולא עשו. קורא בעל אוזן חדה במיוחד יופתע אף הוא – כמו יצחק בעצמו – למקרא פסוק כמו: "ויאמר

8. לפירוש זה של מטרת הנשיקה (והרחת הבגדים) רומז גם א' שפיר, 'האמנם רימה יעקב את יצחק?', הגיגי גבעה ג, תשנ"ה, עמ' 11-23.

9. ראה ספורנו (שם, פס' כ): "וירח את ריח בגדיו" – להרחיב את נפשו בתענוגות הריח, כאמרם ז"ל: איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו? הוי אומר זה הריח".

יעקב... אנכי עשו". המבוכה, הבלבול וחוסר הבהירות לגבי זהותו של הבן צפים ועולים מאליהם.

קריאה רציפה של שתי העמודות, ללא חלוקתן, עלולה ליצור את הרושם המוטעה כאילו שוכנע יצחק בכך שהבן שעומד לפניו הוא עשו, ואותו הוא מברך. שהרי לאחר כל החקירות הארוכות נראה שיצחק קיבל את הסבריו של 'עשו', והוא פועל כאילו הוא בטוח שהבן הוא אכן עשו. גם הברכה עטופה בתוך התפעלות מריח בגדי השדה של עשו, ולמקרא הפסוק: "וירח את ריח בגדיו ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'" – נשמע כאילו נפל יצחק בפח שטמן לו יעקב.¹⁰ הבנה כזאת מעלה באופן מידי את שאלת כל הפרשנים על איכותה של הברכה שניתנה במרמה ליעקב: האם יש משמעות לברכה כזאת? האם ברכה שניתנת במרמה ובגנבת דעת המברך מועילה כל כך?

אולם לפי הקריאה שתוארה לעיל, אנו מבינים כי הפסוקים האחרונים בפרשה אינם אלא סיומה של עמודה אחת מבין השתיים – זו שמתארת את הצגתו של יצחק כלפי חוץ. כלפי פנים, כפי שמתואר בעמודה האחרת, יודע יצחק היטב, כי זהותו של העומד לפניו מוטלת בספק, וייתכן גם ייתכן שבפניו ניצב דווקא יעקב. מהי משמעות הדבר?

יצחק מודע לכך, שאף אם הוא בחר בעשו להמשיך את דרך משפחת אברהם ולהפוך אותו לאבי האומה המיועדת – שהרי על כן הוא מבקש לברך אותו טרם ימות – הרי שחוסר הבהירות שאליו נקלע דווקא ברגע גורלי זה מלמד אותו שיש גם יד אחרת שפועלת במציאות. אם בשעה כל כך חשובה זו, שבה בוחר האב בבנו הממשיך, בשעה שהכל צריך להיות ברור ונהיר לפניו, כך שהבחירה בבן הממשיך תיעשה מתוך מודעות מלאה ורצון שלם, דווקא בשעה זו שולט הבלבול, והספק מנקר בלבו של יצחק – הרי שיש דברים בגו.

קעת מבין יצחק כי רצונו אינו היחיד הפועל, ומגבוה הוא מעוכב מלהחליט בעצמו כיצד לפעול ואיזה מבין בניו עליו לבחור כממשיך דרכו. יד ההשגחה מתערבת, בעל כורחו, בפעולותיו ומשבשת את תכניותיו, והוא מתבטל כלפיה. אם עד כה חשב שבידיו נתונה ההחלטה לבחור בבן הממשיך, יודע עכשיו יצחק שאין הוא אלא כלי שרת בידי ה' לבצע את תכניותיו. לכן הוא מפקיד בידי הרצון העליון את ההחלטה, ומברך את הבן שעומד מולו, יהיה מי שיהיה. לא הוא בחר בבן זה שהרי הספק והבלבול עוטפים אותו. מן השמים נבחר אותו הבן שעומד לפניו – ועל

10. ראה למשל: ל' פרנקל, **פרקים במקרא – דרכים חדשות בפרשנות**, ירושלים תשמ"א, עמ' 85. שם (בפרק 'יעקב ועשו והתפתחות היחסים ביניהם') מוצעת קריאה רציפה של הפרשה, ומכאן המסקנה: "הלוא תחילה מהסס יצחק... אבל משפג חששו של יצחק נובעת מפיו הברכה ללא מעצור". ראה גם: ר' אהרונ' יעקב ועשו – מחזה בשלוש מערכות, **בית מקרא** עד, תשל"ח, עמ' 333.

הברכה (הכפולה?) של יצחק ליעקב

דעת כן מברך יצחק את ברכתו. לאור זאת יש לקרוא גם את סיומה של העמודה הימנית בצורה בוטחת והחלטית: "[למרות ש] ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערות [עם זאת הבין יצחק את המסר האלוהי ומסר את בחירתו לגבוה] ויברכהו". לכשיחזור עשו (האמתי) מן השדה וייכנס לחדרו של יצחק, לכשיגלה יצחק את התרמית – או אז יקבל את האישור הסופי לנכונות החלטתו. אז הוא ידע נאמנה כי משמים גזרו אחרת ממחשבתו, ולא עשו (האמתי) היה אמור לקבל את ברכת אביו, אלא דווקא יעקב. ברכת יצחק שנמסרה מתוך בלבול וחוסר הבנה – אך גם מתוך החלטה נחושה והתמסרות ליד ההשגחה – לא נמסרה בטעות, ומן השמים הובילה אל יעדה האמתי. מעתה יוכל יצחק להודות בפה מלא: "גם ברוך יהיה" (לג).